

*Задніченко Олександр Сергійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ*

*Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВІЙСЬКОВІ СУДИ ЯК СКЛАДОВА ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В Україні ведеться дискусія про необхідність повернення військових судів, оскільки лише спеціальний суд із справжніми професіоналами може ефективно відповісти на виклики воєнного часу. Військові суди є невід'ємною частиною системи захисту прав і законних інтересів військовослужбовців у багатьох розвинутих країнах світу та Європи. Вони сприяють судовому захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану, кращому застосуванню гарантій справедливого судового розгляду, соціальній стабільності та режиму законності в державі, що мають реалізовуватися винятково засобами правового характеру [1, с. 141]. Відповідно до міжнародної практики до органів військової юстиції традиційно відносять військові суди, військову прокуратуру, військову поліцію (жандармерію), військову адвокатуру, юридичні служби військових формувань тощо. Особливе місце серед органів військової юстиції займають військові суди. Військові суди успішно функціонують у майже 40 країнах світу, які мають власні збройні сили, це такі країни як Велика Британія, Сполучені Штати Америки, Бельгія, Швейцарія, Швеція, Канада, Іспанія, Ізраїль, Польща, Франція. Наприклад, військове правосуддя в Сполучених Штатах Америки здійснюється військовими судами. Статус військових судів, що утворюються з числа військовослужбовців, визначається Конституцією, а статус суддів – окремими законами. Згідно з Конституцією Польщі правосуддя здійснюється військовими судами, а військові суди є спеціалізованими судами, які діють у Збройних Силах, і судьями військових судів Польщі можуть бути лише професійні військовослужбовці, проте вони також компетентні розглядати певні категорії справ щодо осіб, які не є військовослужбовцями [2, с. 110].

Звідси слідує, що міжнародні та регіональні (європейські) правові стандарти у сфері судочинства [3, с. 93; 4, с. 48] допускають функціонування військових судів за умов, що їх юрисдикція має обмежуватися справами стосовно військових, а процедури розгляду відбуватимуться з додержанням принципів незалежності та неупередженості судового розгляду [5, с. 94].

Система військових судів на території України існувала ще за часів Запорізької Січі та визвольної боротьби українського народу в XVII ст. та на початку XX ст. [6, с. 77]. Після проголошення незалежності Україна успадкувала й систему військової юстиції – військові прокуратури та трибунали. У лютому 1993 р. Постановою Верховної Ради України військові трибунали були

перейменовані у військові суди України зі збереженням їх повноважень [7]. Систему військових судів на той час складали військові суди округів, Військово-Морських Сил і гарнізонів, а у складі Верховного Суду України була військова колегія. Повноваження цих судів розповсюджувалися на справи про всі злочини, вчинені військовослужбовцями, а судді військових судів перебували на військовій службі та мали військові звання. Усі військові суди в Україні були ліквідовані відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., а причиною цього тоді називали значне скорочення кількості справ через різке зменшення чисельності Збройних Силі України та, нібито, наближення нашої системи правосуддя до європейських норм [8, с. 38].

У 2012 р. в Україні ліквідували інститут військових судів й наразі всі справи щодо військових злочинів розглядаються в судах загальної юрисдикції. Проте виникає питання чи може цивільний суддя звичайного районного суду розібратися в особливостях взаємовідносин у військовому колективі, основаних на суровій військовій дисципліні, певних традиціях і чіткій системі підпорядкованості? І вирішуючи долю людей ухвалити законне та справедливе рішення, якщо цей суддя до того ніколи не мав жодного стосунку до військової справи, не служив в армії та має досить віддалене уявлення про особливості військової служби, бойові та загальновійськові статuti, можливості військової техніки та озброєння, та всі тонкощі взаємодії військових під час ведення бою чи в бойовій обстановці або розібратися в особливостях взаємовідносин у військовому колективі, основаних на суровій військовій дисципліні, певних традиціях і чіткій системі підпорядкованості? І чи може цей же суддя в перервах між розглядом справ про розлучення, шахрайство, порушення правил дорожнього руху, побутових крадіжок і хуліганства фахово розглянути справу та винести неупереджене рішення щодо правомірності дій військового командира на полі бою, особливо якщо воно призвело до загибелі підлеглих в умовах повномасштабної війни?

На теперішній час усі військові кримінальні правопорушення спершу розслідують цивільні слідчі Державного бюро розслідувань, а потім рішення по ним ухвалюють суди загальної юрисдикції – в першій інстанції це ті ж самі районні суди за місцем скоєння правопорушення. І розглядають їх зазвичай судді, які взагалі не обізнані з особливостями виконання військового обов'язку. Окрім розуміння військової справи при розгляді судових справ з військових кримінальних правопорушень важлива оперативність, особливо в умовах воєнного стану. Цивільним суддям складно швидко розглянути справу, оскільки вони не знайомі зі специфікою всіх обставин, які виконують важливу роль для її розгляду, та спеціальними нормативними актами, зокрема дисциплінарним і бойовим статутами, з якими вони раніше ніколи не зустрічалися. Однак якщо швидкість розгляду для загальнокримінальних правопорушень не є критичною для держави, то для військових кримінальних правопорушень, особливо під час війни, коли від цього може залежати боєздатність військової частини чи бойовий дух особового складу, термін розгляду судової справи має важливе значення. За такої умови потрібно, щоб військові суди відповідали критеріям незалежності та

положенням Загальної декларації прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1, с. 152].

Проблема номер один – в Україні сьогодні війна і жоден військовослужбовець із впевненістю не можна сказати, де він буде завтра. Таким чином, справжньою проблемою стає допит свідків у справах. Суддя суду загальної юрисдикції не може проводити судовий розгляд поза приміщенням суду – цього не дозволяє ані кількість справ, що перебувають у його провадженні, ані рівень матеріально-технічного забезпечення. Військові частіше всього не можуть прибути на розгляд через пів країни, оскільки в бойовій обстановці залишення позицій становить серйозний ризик. На відміну від суддів судів загальної юрисдикції, судді військових судів здебільшого розглядали справи в розташуваннях військових частин у присутності військовослужбовців. Практика розгляду справ у розташуваннях військових частин є найбільш ефективним способом реалізувати принципи гласності та доступності судового процесу для військовослужбовців, оскільки останні не в змозі відвідувати у вільний від служби час судові процеси за межами частини. І цей фактор позитивно впливає на розгляд цих справ, оскільки гарантує: швидкий і більш ґрунтовний розгляд справи, тому що суддя може допитати відразу всіх свідків, не чекаючи їхнього прибуття з інших, часто віддалених населених пунктів. Також за необхідності дослідити речові докази та провести огляд місця вчинення правопорушення не за допомогою фото та відеозйомки, а саме в місці їх знаходження. Крім того, запобігання та попередження скоєння правопорушень, правове виховання військовослужбовців – «загальна превенція». І найголовніше, військові кримінальні правопорушення – це справи, які пов'язані з військовою таємницею, а документи із грифами секретності не можна просто так принести до суду та знайомитись із ними у своєму кабінеті, для цього необхідне спеціальне приміщення, якими не обладнано суди першої інстанції [5, с. 95]. Таким чином, підстав для відновлення військових судів достатньо і це є нагальною потребою держави. Окрім норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, при розгляді справ щодо військових, судді мають керуватись також нормами дисциплінарних статутів, з якими могли раніше ніколи і не працювати. Нині прокуратурою розслідуються багато кримінальних проваджень за фактами дезертирства та ухилення від проходження військової служби з подальшим переданням вказаних справ до суду. Враховуючи законопроекти про запровадження Військової поліції (№ 6569-д), також обговорюється створення військових судів, і в цьому напрямі запланована робота з Верховним Судом, Вищою радою правосуддя та Комітетом з питань правової політики.

Отже, військова юстиція до цього часу так і не створена в повному обсязі, хоча цього вимагають виклики воєнного часу. Потреба у функціонуванні системи військових судів особливо в умовах війни не підлягає сумніву. В умовах воєнного часу має бути розгорнута система військових судів, тобто в системі судоустрою мають діяти: військові суди гарнізонів та апеляційні військові суди, військові палати у відповідних касаційних судах Верховного Суду. Кількість місцевих та апеляційних військових судів і суддів відповідно має бути збільшена, порівняно з 2010 р., з урахуванням реалій війни та збільшення чисельності

Збройних Сил України та інших військових формувань. Військовий суддя має бути фахово підготовлений не лише в галузі юриспруденції, а й володіти також знаннями у військовій сфері: мати інформацію про взаємовідносини у військовому колективі, його традиції, особливості прийняття рішень військовим командуванням, знати порядок організації і ведення бойових дій [1, с. 154].

Список використаних джерел

1. Галаєвський Ю. В. Військові суди як нагальна потреба воєнного часу. *Право України*. 2023. № 6. С. 141–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2023_6_15
2. Остапенко І. Правові аспекти відновлення військового судочинства в Україні. *Система військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 жовт. 2019 р.). Київ : АртЕк, 2019. С. 108–111.
3. Кривицький Ю. В. Теоретичні та практичні аспекти впливу судової правотворчості на судову реформу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Вип. 82. Т. 1. С. 89–97. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.12>
4. Kryvytskyi Y. Judicial lawmaking and judicial reform: theoretical and practical aspects of relationship. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2024. Vol 14. № 3. P. 43–54. DOI: <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/3.2024.43>
5. Федина Д. І. Військові суди в Україні: особливості правової спадщини та сучасний стан. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 24. С. 91–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jousepr_2016_24_15
6. Рум'янцев В. Судова система в Українській державі гетьмана П. Скоропадського. *Вісник академії правових наук України*. 2001. № 2 (25). С. 77–89.
7. Постанова Верховної Ради України «Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів» від 3 лютого 1993 р. № 2979-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2979-12#Text>
8. Кухта М. М. Військові суди в Україні – сучасна потреба суспільства. *Право та державне управління*. 2016. № 4. С. 36–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ptdu_2016_4_8

